ВІСНИК науки та освіти
серії: філологія, культура і мистецтво, педагогіка, історія та археологія, соціологія
ISSN 2786-6165 (ONLINE) №3(21)2024
Bulletin of Science and Education

УДК 378.091.12.011.3-051]:316.77-047.22](045)

https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-3(21)-887-893

Прищепа Світлана Михайлівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, 20300, https://orcid.org/0000-0003-3483-1112

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ОСНОВА ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті визначено актуальність означеної проблеми, проаналізовано Стратегію розвитку вищої освіти та Професійний стандарт на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти», окреслено сутність поняття комунікативна компетентність викладача закладу вищої освіти, обгрунтовано завдання комунікативної компетентності. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури нами було визначено групи комунікативних умінь: уміння доцільно організовувати педагогічне спілкування і керувати ним; уміння стимулювати спілкування; уміння педагогічно доцільно організовувати обмін організацією; уміння ефективно використовувати засоби вербальної та невербальної комунікації; педагогічна техніка. Зазначені уміння дозволять викладачеві успішно вступати у різного роду (вербальні та невербальні, усні й письмові) контакти для вирішення комунікативних задач.

Згідно Професійного стандарту на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти» комунікативна компетентність є однією з-поміж інших компетентностей, що дозволяє сформувати його сучасним, мобільним, креативним. Встановлено, що комунікативна компетентність має певні складові: комунікабельність (встановлення й підтримування контактів з людьми), володіння необхідною інформацією, вміння оперувати інформацією, партнерська взаємодія.

Комунікативна компетентність реалізується через наступні функції: управлінську (пов'язана з успішністю функціонування певної організації); інформативну (пов'язана з обміном інформації); емотивну (пов'язана з емоційним переживанням); фатичну (пов'язана зі встановленням контактів).

Проаналізовано на основі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини освітню програму за спеціальністю

011 Освітні, педагогічні науки, ряд освітніх обов'язкових компонентів, що формують комунікативну компетентність ще на етапі підготовки викладача закладу вищої освіти. Окреслено програмні результати навчання, які опанують здобувачі освіти в результаті вивчення ряд дисциплін.

Ключові слова: комунікативна компетентність, комунікативні уміння, викладач закладу вищої освіти, заклад вищої освіти, Професійний стандарт, комунікація, педагогічна техніка, професіоналізм викладача, спілкування, професія педагога, партнерська взаємодія.

Pryshchepa Svitlana Mykhaylivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Educational Management, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Sadova St. 2, Uman, 20300, https//orcid.org/0000-0003-3483-1112

COMMUNICATIVE COMPETENCE AS THE BASIS OF THE PROFESSIONALISM OF A TEACHER IN A HIGHER EDUCATION INSTITUTION

Abstract. The article defines the relevance of the stated problem, analyzes the Higher Education Development Strategy and the Professional Standard for the group of professions "Teachers of Higher Education Institutions", outlines the essence of the concept of communicative competence of a teacher of a higher education institution, substantiates the task of communicative competence. Based on the analysis of psychological and pedagogical literature, we identified groups of communicative skills: the ability to organize pedagogical communication and manage it appropriately; the ability to stimulate communication; the ability to organize the exchange of the organization pedagogically and expediently; the ability to use the means of verbal and non-verbal communication; pedagogical technique effectively. These skills will allow the teacher to successfully engage in various types of (verbal and non-verbal, oral and written) contacts to solve communicative problems.

According to the Professional Standard for the group of professions "Teachers of Higher Education Institutions", communicative competence is one of the competences, which allows to form it modern, mobile, and creative. It has been established that communicative competence has certain components: communication (establishing and maintaining contacts with people), possession of the necessary information, ability to operate information, partner interaction.

Communicative competence is implemented through the following functions: managerial (related to the successful functioning of a certain organization); informative (related to the exchange of information); emotional (related to emotional experience); phatic (related to establishing contacts).

On the basis of the Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, the educational program for the specialty 011 Educational, pedagogical sciences, a number of mandatory educational components that form communicative competence at the stage of teacher training at a higher education institution were analyzed. Program learning outcomes that students will master as a result of studying a number of disciplines are outlined.

Keywords: communicative competence, communicative skills, teacher of a higher education institution, higher education institution, Professional standard, communication, pedagogical technique, teacher professionalism, communication, teacher's profession, partnership interaction.

Постановка проблеми. Професія педагога – творча професія, яка поєднує науку та мистецтво, адже споріднена з працею письменника, адже освітяни творчо підходять у підготовці до занять. Педагог в певному сенсі має бути також і психологом, адже має розумітися з особливостями вікової категорії студентів, режисером, актором та науковцем.

Реформування освіти в Україні, врахування потреби часу, суспільства у професіоналах, активних громадянах, а також євроінтеграційний курс нашої держави – основи Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки [6].

Усі ланки системи освіти змінюються, щоб бути сучасними, готувати дітей до дорослого життя, дати знання та сформувати комплекс корисних навичок (навчити їх критично мислити, адаптуватися до змін, бути стійким до стресів, працювати з великими обсягами інформації, привити потребу навчатися протягом усього життя і т. д.). Тому, варто зазначити, що педагог XXI століття відрізняється поліфункціональністю, багатоаспектністю своєї діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі комунікативної компетентності присвячували роботи як вітчизняні вчені (Т.Бутенко, І.Когут, О.Корніяка, В.Черевко), так і зарубіжні дослідники (N. Abdulrahman, A. Fantini, K. Foss, D. Hymes). Однак попри значний масив інформації щодо означеної проблеми є потреба систематизувати матеріал, що стосується комунікативних умінь викладача закладу вищої освіти.

Мета статті – визначити та систематизувати основні групи комунікаційних умінь викладача закладу вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Становлення ринкових відносин в Україні вимагають розвитку нових форм професійної та соціальної компетентності освітян, що дозволять стати конкурентоспроможними. Згідно Професійного стандарту на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти» (2021) [4] сучасний викладач має володіти такими загальними (ключовими) компетентностями, як критичне мислення, комунікативні навичками, здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел, обґрунтовувати, планувати, виконувати дослідницький/творчий проєкт, готувати та проводити наукові й освітні заходи, генерувати нові ідеї (креативність); діяти на основі етичних міркувань (мотивів).

Тому, враховуючи вищезазначене, можна з упевненістю сказати, що для успішної педагогічної діяльності викладача необхідним є формування сукупності індивідуально-психологічних якостей особистості, а саме [3]: організаторсько-педагогічних здібностей (організування навчально-пізнавальної діяльності студентів і власної діяльності, загальне та професійне самовдосконалення); дидактичних здібностей (підготовка навчальних матеріалів, доступність, виразність, переконливість при поясненні навчального матеріалу; здійснення мотивації діяльності); перцептивних (лат. perceptio – сприймання) здібностей (об'єктивне оцінювання емоційного стану студентів і його врахування у навчальній діяльності); сугестивних (лат. suggestio – навіювання) здібностей (здібності емоційно-вольового впливу на людину); гносеологічно-дослідницьких здібностей (виявляються в умінні пізнати і об'єктивно оцінити педагогічні явища та процеси; їх рівень залежить від рівня дослідницької культури викладача, його методологічних знань і дослідницьких умінь); науково-пізнавальних здібностей (володіння науковими знаннями, розуміння взаємозв'язків між науками).

Значну частку займають комунікативні здібності, що дозволяють налагодити педагогічно доцільні стосунки зі студентами та колегами у процесі освітньої діяльності, тобто, тим самим забезпечити партнерську взаємодію.

Тобто, на наш погляд, комунікативна компетентність постає як інтегральна якість особистості, що виконує функцію адаптації й адекватного функціонування особистості в соціумі, містить у собі установки, стереотипи, позиції спілкування, ролі, цінності тощо особистості, «інструмент, що рефлексує», творчий потенціал особистості.

Проаналізувавши ряд праць, нами визначено, що вчені дотримуються різних підходів щодо розуміння сутності поняття «комунікативна компетентність»: діяльнісний підхід; задачний підхід; комунікативна компетентність як готовність (настанова до діяльності); особистісний підхід – комунікативна компетентність як комплекс особистісних якостей; розуміння комунікативної компетентності через Я-стан; комунікативна компетентність як здібність особистості, як уміння – компонент здібностей [1].

Комунікативну компетентність не можна вважати константною особистісною характеристикою і уявляти її як замкнений індивідуальний досвід, її необхідно розвивати. Тому, на нашу думку, варто звернути увагу на розвиток комунікативних умінь у професійній діяльності викладача [2].

Комунікативна компетентність реалізується в основних функціях:

– управлінській (пов'язана з успішністю функціонування певної організації);
– інформативній (пов'язана з обміном інформації);
– емотивній (пов'язана з емоційним переживанням);
– фатичній (пов'язана зі встановленням контактів).

Варто зазначити, що комунікативна компетентність реалізується через поєднання вищезазначених функцій, тобто одна функція взаємозалежна від іншої.

На основі аналізу різних підходів до класифікації комунікативних умінь можна запропонувати систему узагальнюючих комунікативних умінь викладача закладу вищої освіти:

– уміння доцільно організовувати педагогічне спілкування і керувати ним (уміння здійснювати емоційний контакт; уміння моделювати процес майбутнього спілкування; уміння об'єктивно оцінювати особливості співрозмовника по спілкуванню та аудиторію; уміння прогнозувати результат педагогічної комунікації; уміння регулювати психологічний стан у спілкування);

– уміння стимулювати спілкування (уміння слухати і «чути» співрозмовника; уміння активізувати спілкування словом, поглядом, жестом);

– уміння педагогічно доцільно організовувати обмін організацією (уміння чітко, логічно і лаконічно виражати свої думки; уміння тактовно з додержанням етичних норм висувати педагогічні вимови; уміння організовувати діалог та полілог зі студентами; володіння технікою аргументації; уміння здійснювати педагогічно доцільну імпровізацію);

– уміння ефективно використовувати засоби вербальної та невербальної комунікації (ораторські вміння (літературна мова, чітка дикція, оптимальний темп, тембр мовлення, висота голосу); педагогічно доцільні міміка, жести, рухи, пози; уміння об'єктивної, візуальної діагностики психологічних особливостей співрозмовника);

– педагогічна техніка (уміння вибрати правильний стиль і тон спілкування; уміння керувати увагою аудиторії; уміння педагогічно доцільно використовувати наочність і технічні засоби навчання).

Варто зазначити, що комунікативну компетентність як основу професіоналізму викладача закладу вищої освіти формують ще на етапі навчання на рівні навчання в магістратурі. Зокрема, в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини в освітній програмі «Освітні, педагогічні науки (Дидактика вищої школи)» вивчають обов'язкові компоненти, що передбачають формування саме цієї компетентності: «Академічна риторика», «Культура педагогічної діяльності викладача ЗВО», «Інформаційно-комунікаційні технології в освіті та науці».

Зазначені дисципліни мають сформувати програмні результати навчання, що здатні сформувати педагогічно доцільну партнерську міжособистісну взаємодію, здійснювати ділову комунікацію, зрозуміло і недвозначно доносити власні міркування, висновки та аргументацію з питань освіти і педагогіки до фахівців і широкого загалу, вести проблемно-тематичну дискусію; вільно спілкуватися державною та іноземною мовами усно і письмово для обговорення результатів освітньої, професійної діяльності, презентації наукових досліджень та інноваційних проєктів; здійснювати пошук необхідної інформації з освітніх/педагогічних наук у друкованих, електронних та інших джерелах, аналізувати, систематизувати її, оцінюючи достовірність та релевантність.

Висновки. Сучасна освіта України орієнтується на європейські «виміри». У зв'язку з цим соціально-економічні зміни потребують становлення нової системи освіти. Динаміка цих змін сприяє розвитку ринку праці й загостренню конкуренції на ньому.

Тому на часі, попитом на ринку праці користуються фахівці, які вміють конкурувати, нестандартно мислити, творчо застосовувати знання у складних виробничих, соціальних ситуаціях.

Зміни, які відбуваються в шкільній освіті, висувають нові вимоги щодо особистості педагога, керівника, передбачають посилення уваги щодо його особистісних та професійних якостей. Безумовно, ці якості повинні ґрунтуватися на професійній компетентності, тобто на основі

фундаментальних знань, що передбачають також належний рівень сформованості комунікативної компетентності.

Література:

1. Гавриляк Л.С. Комунікативна компетентність як складова професійної підготовки сучасного фахівця. *Науковий журнал «ΛΌГОΣ. Мистецтво наукової думки»*. №3. 2019. С. 70–73.

2. Когут І.В. Формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя: автореф. дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.04. теорія і методика професійної освіти. Полтава. 2015. 20 с.

3. Корніяка О.М. Комунікативна компетентність як визначальний чинник професійного самоздійснення викладача вищої школи. *Актуальні проблеми психології*. Т.VI: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія. Київ. Вип. 16. 2016. С. 82–92.

4. Почтарьов С.О. Формування комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти в умовах дистанційного навчання. *Економічний вісник університету* : зб. наук. пр. учених та аспірантів [голов. ред. Л. О. Мармуль]. Переяслав (Київ. обл.). Вип. 52. 2022. С. 19–22.

5. Професійний стандарт на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти». Мінекономіки України від 23.03.2021 р. № 610. URL: https://mon.gov.ua/ua/news/zatverdzheno-standart-na-grupu-profesij-vikladachi-zakladiv-vishoyi-osviti

6. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text

References:

1. Ghavryljak, L.S. (2019) Komunikatyvna kompetentnistj jak skladova profesijnoji pidghotovky suchasnogho fakhivcja. [Communicative competence as a component of the professional training of a modern specialist]. *Naukovyj zhurnal «ΛΌGhΟΣ. Mystectvo naukovoji dumky»*. 70–73 [in Ukrainian].

2. Koghut, I.V. (2015) Formuvannja profesijno-pedaghoghichnoji komunikatyvnoji kompetentnosti majbutnjogho vchytelja [Formation of professional and pedagogical communicative competence of the future teacher]: avtoref. dys. kandydata ped. nauk: 13.00.04. teorija i metodyka profesijnoji osvity. Poltava. 20 [in Ukrainian].

3. Kornijaka, O.M. (2016) Komunikatyvna kompetentnistj jak vyznachaljnyj chynnyk profesijnogho samozdijsnennja vykladacha vyshhoji shkoly [Communicative competence as a determining factor of professional self-realization of a teacher of a higher school]. *Aktualjni problemy psykhologhiji*. T.VI: Psykhofiziologhija. Psykhologhija praci. Eksperymentaljna psykhologhija. Kyjiv. 16. 82–92 [in Ukrainian].

4. Pochtarjov, S.O. (2022) Formuvannja komunikatyvnoji kompetentnosti zdobuvachiv vyshhoji osvity v umovakh dystancijnogho navchannja [Formation of communicative competence of students of higher education in the conditions of distance learning]. *Ekonomichnyj visnyk universytetu*: zb. nauk. pr. uchenykh ta aspirantiv. Perejaslav. 52. 19–22 [in Ukrainian].

5. Profesijnyj standart na ghrupu profesij «Vykladachi zakladiv vyshhoji osvity» [Professional standard for the group of professions "Teachers of higher education institutions"]. Minekonomiky Ukrajiny vid 23.03.2021. 610 [in Ukrainian].

6. Strateghija rozvytku vyshhoji osvity v Ukrajini na 2022–2032 roky [Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2022–2032] [in Ukrainian].